

Populisme i politikken

– sunt folkevett eller en trussel mot demokratiet?

Av Kristin Clemet, basert på hennes tale under Bjørnsonfestivalen 2018.

Hva er egentlig populisme?

Det er ikke uten videre lett å definere begrepet populisme. Nyere forskning skjennes litt av at begrepet allerede i utgangspunktet er negativt ladet. Jeg tror likevel de fleste er enige om at populismens kjerne ikke er en ideologi, eller i hvert fall ikke en *selvstendig* ideologi - men en retorisk metode eller teknikk som særlig politikere kan bruke når de kommuniserer.

Metoden bygger på en «folk og elite-retorikk», der folkeviljen fremstilles som én vilje som så å si overkjøres av en mer eller mindre korrumpert elite med sine egne særinteresser.

Eliten kan være «Osloeliten», som Trygve Slagsvold Vedum snakker om, «milliardærer og direktører», slik Audun Lysbakken formulerer seg, eller «feministeliten», som Sylvi Listhaug har snakket om.

For venstresidens populistere er det ofte økonomi og klassemotsetninger som står i fokus, mens høyresiden er mer opptatt av innvandring og nasjonal kultur. Konflikter mellom sentrum og periferi er også en gjenganger i populistisk retorikk.

Kjernen i populistisk retorikk er at selve argumentet er *oss mot dem* – ikke *dette mot noe annet*. Man setter altså grupper, og ikke argumenter, opp mot hverandre. Trump mener for eksempel at flertallet, det vil si det egentlige folket, er blitt undertrykt av en liten liberal elite.

Noen sier at populistisk retorikk også må inneholde et element av krenkelse, dvs. at noen, altså folket, er krenket og et offer for den mektige eliten.

Med en slik definisjon forstår vi at alle politikere en gang iblant kan fremstå som populistere. Selv sindige Jonas Gahr Støre eller Erna Solberg har nok en gang i blant kommet til å bruke en populistisk retorikk – uten at de dermed fortjener betegnelsen «populister». Skal en politiker fortjene en slik betegnelse, må det være fordi det er en retorikk som brukes mye og bevisst.

Hva er problemet med denne typen retorikk, dersom den blir dominerende i det politiske ordskiftet?

Etter min mening er det minst tre problemer:

En «oss mot dem-retorikk» bidrar til *polarisering* i samfunnet. Det er i seg selv ikke alltid negativt, men når samfunnet blir veldig polarisert, blir det umulig å samarbeide og finne kompromisser, fordi mange ser seg mer tjent med å dyrke forskjeller enn å forene dem. Det er dette vi for tiden ser i USA, mens våre politikere fortsatt ser ut til å greie å inngå kompromisser når det er viktig for landet.

En skarp og uforsonlig retorikk gjør det også vanskeligere å vite hva som er riktig og hva som er *sant*. Sannhetssøken forutsetter dialog om ulike standpunkter. Oss mot dem-retorikken fører ofte til at vi blir mer opptatt av *hvem* som sier noe enn *hva* som blir sagt, hvilket forsterkes gjennom ekkokamrene og de sosiale mediene.

Et tredje problem med den populistiske retorikken er at den i sin natur er *anti-pluralistisk* og dermed støter an mot det liberale demokratiet. I vårt demokrati er nemlig pluralisme – eller mangfold – helt sentralt: Folket har ikke én vilje eller én mening, men et mangfold av meninger.

Etter Brexit, der 51 prosent av litt over 70 prosent av velgerne stemte for å forlate den europeiske union, uttalte UKIP-leder Nigel Farage at «the real people» hadde talt. 49 prosent av de som stemte, var altså ikke helt «real», bare fordi de hadde en annen mening. Utsagnet viser hvordan populismen bygger på en logisk brist, for det er jo ikke slik at noe per definisjon er riktig eller sant, bare fordi flertallet mener det. Og flertallets vilje er ikke det samme som folkets vilje.

I et liberalt demokrati som det norske anerkjennes det at mennesker - altså folket - har ulike mål, moral og verdier, og at det hverken er nødvendig eller ønskelig at alle blir enige. Det som er viktig, er at vi greier å håndtere uenighet og konflikter på en sivilisert måte og inngå kompromisser når det er nødvendig. Når samfunnet blir så polarisert at folk ikke tåler å se eller høre mennesker som har et annet syn, og i stedet tyr til stadig sterkere retorikk, blir dette vanskelig. I USA er splittelsen nå så sterk at folk flytter til bestemte strøk for å slippe å møte dem de er uenig med.

Populismen kan altså være ganske ubehagelig.

Men kan den også være farlig?

Svaret på det er, etter min mening, ja.

Radikale og autoritære populistere, som mener at flertallet alltid skal bestemme, eller som innbiller seg selv og andre at de demokratiske institusjonene er en slags konspirasjon, er en trussel mot det liberale demokratiet. Og da snakker jeg ikke om faren for diktatur. Jeg tror heller ikke at demokratiet bryter sammen med et brak. Det jeg snakker om, er langsomme og nesten umerkelige prosesser, som gradvis begrenser demokratiet og gjør flertallsmakten sterkere. I Ungarn har Viktor Orbán og hans parti Fidesz relativt nylig gjort et brakvalg. De vant et stort flertall, men kommer til å bruke det til å undergrave det liberale demokratiet enda mer. Og Orbán sier det selv: Han er ikke lenger tilhenger av et liberalt demokrati, men av det han kaller et «illiberalt demokrati».

Et liberalt demokrati tar ikke hensyn bare til flertallet, og det tillater ikke at flertallet bestemmer hva som helst. Et liberalt demokrati innebærer også at mindretallet beskyttes, og at vi har visse grunnleggende rettigheter som ingen kan ta fra oss. I et liberalt demokrati er det rettsstatsprosedyrer, dvs. at også flertallet må forholde seg til at makten er delt. Selv ikke et flertall på Stortinget kan for eksempel gripe inn i domstolens saksbehandling eller bestemme hva faglig uavhengige institusjoner skal mene, og det kan heller ikke kneble mediene eller nekte mennesker å organisere seg. Institusjonene rammer inn og verner om demokratiet.

I land som Ungarn, Polen, Tyrkia og Russland (og Venezuela før landet brøt sammen) er det annerledes. Der avholdes valg (med eller uten juks), men flertallet bruker makten sin til å innsnevre demokratiet – ved for eksempel å ta makten over domstolen og mediene. De påstår at de handler på vegne av folket mot eliten eller mot fiender av folket i inn- og utland. Og verst er det når flertallsargumentet blir brukt som retorisk metode for å ekskludere små eller store grupper, slik autoritære ledere har gjort gjennom historien.

Personlig tror jeg at land som f.eks. Norge, som er et grunnfestet liberalt demokrati med sterke institusjoner, er bedre vaksinert mot en slik utvikling enn land som nylig har vært autoritære, som f.eks. i de tidligere kommunistisk styrte øst-europeiske landene.

La meg avslutningsvis vende tilbake til de mer moderate populistene, som vi nå finner i alle land i Vest-Europa, og som ikke er noen umiddelbar trussel mot vårt liberale demokrati. Gjennomsnittlig får nå de høyrepopulistiske partiene, som vel og merke er svært forskjellige, en oppslutning på +/- 15 prosent. I åtte land fikk disse partiene over 10 prosent av stemmene ved siste valg. Venstrepopulistene får for tiden mindre oppslutning og står sterkest sør i Europa, selv om de er i vekst i en del land.

Spørsmålet er: Hvorfor stemmer folk på disse populistiske partiene? Er det i begeistring for den populistiske retorikken – eller er det en underliggende tematikk eller spesielle saker de er opptatt av?

Etter min mening er den viktigste forklaringen nå felles for høyre- og venstrepopulistiske partier:

Folk er bekymret for det de oppfatter som globaliseringens negative konsekvenser.

På venstresiden er bekymringen knyttet til globaliseringens økonomiske virkninger; finanskrisen, arbeidsinnvandring og sosial dumping.

På høyresiden er det (asyl-)innvandring og trusselen mot nasjonal kultur som bekymrer mest.

Mens venstresiden altså kan være opptatt av at det er for mange dårlig betalte polske arbeidere i bygg- og anleggsbransjen, og at andelen fagorganiserte går ned, kan høyresiden være opptatt av at det er for mange innvandrere som går på trygd og for mange barn som bærer hijab på skolen.

De forenes altså i sin bekymring for ulike typer *forskjeller* som legger press på arbeidslivet vårt, velferdsstaten vår eller vår kultur. Og ofte er de også enige om hva som bekymrer dem mest.

La meg ile til med å si at man utmerket godt kan være bekymret for dette *uten* å være populist, slik jeg har definert begrepet her. Mitt poeng er bare at også de som stemmer på populist, er opptatt av en underliggende tematikk som bør tas på alvor. Og gjør vi ikke det, vil populismen bare vokse, slik vi antagelig ser et godt eksempel på i Sverige akkurat nå.

La meg helt avslutningsvis vende tilbake til utgangspunktet og selve definisjonen på populisme. For det er jo ikke *kun* en retorisk metode.

Populismen har også et innhold. Og hva er det?

Høyrepopulismen, slik den utfolder seg i Europa nå, kan vel sies å være en slags nasjonal-konservativ bølge. Mange vender seg *mot* internasjonale avtaler og konvensjoner, mot innvandring og mot et grenseløst EU – og for flere nasjonale løsninger, der nasjonen i større grad er seg selv nok og setter opp flere grenser, både bokstavelig talt og i overført betydning. Vi ser også andre konservative strømninger i møte med store forandringer og «det moderne». Og dette er selvsagt helt legitime politiske standpunkter i et liberalt demokrati.

Men for de av oss som fortsatt tror på frihandel, på EUs indre marked og på forpliktende internasjonalt samarbeid, og som mener at Norge må ta sin del av ansvaret for å håndtere flyktningstrømmer og migrasjon, er ikke alternativet å gi opp egne standpunkter. Oppgaven må være å anerkjenne at globaliseringen også kan ha negative virkninger, og at disse virkningene må kompenseres gjennom god politikk, slik at flere kan få del i fordelene av globaliseringen – og å forklare hvorfor og hvordan vi tror det er mulig. For det er ikke alltid at populismen byr på gode løsninger på de problemene de eller vi er bekymret for.

Aller viktigst er det kanskje at vi ikke selv bidrar til en eskalering av det polariserte ordskiftet – men forsøker å møte meningsmotstandere med innestemme, respekt og argumenter. Eller som fylkesordføreren nettopp sa: Prøve å heve oss til å forstå andre mennesker.

Takk for oppmerksomheten!

Kristin Clemet var årets første folketaler under Bjørnsonfestivalen 2018. Dette notatet er basert på denne talen.

Civita er en liberal tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Civita er uavhengig av politiske partier, interesseorganisasjoner og offentlige myndigheter. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsyttere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på clemet@civita.no eller civita@civita.no.